

СЕКЦІЯ XIV. ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

СЕЦЕСІОНІСТСЬКІ Й ЗАМОРОЖЕНІ КОНФЛІКТИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Авер'янова Ніна Миколаївна

ORCID: 0000-0002-1088-2372

кандидат філософських наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Воропаєва Тетяна Сергіївна

ORCID: 0000-0001-8388-7169

кандидат психологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

У XXI ст. проблеми політичного сепаратизму, автономії та сецесії одержали новий імпульс для їхнього осмислення, адже прагнення суб'єктів отримати політичну незалежність шляхом сецесії стало далеко не поодиноким випадком на міжнародній арені. На сьогодні багато держав світу відчувають на собі деструктивний вплив сепаратизму та сецесії, останні з'являються не лише в країнах із внутрішніми конфліктами, а й у державах, які прийнято вважати стабільними та успішними (у Великобританії є проблеми з відокремленням Шотландії; у Бельгії існують значні протиріччя між Фландрією та Валлонією; в Іспанії Каталонія намагається отримати незалежність та ін.).

Не дивлячись на величезну кількість визначень поняття «сецесія», у всіх них є спільне смислове ядро – виокремлення частини території зі складу держави. Варто зауважити, що досить часто українські науковці сецесію розглядають як форму сепаратистського руху, окрім якої виділяють ще такі форми сепаратизму як іредентизм, енозис і деволуцію [11, с. 48]. Проте поняття «сепаратизм», «іредентизм» «сецесія» та ін. цілком не усталені в офіційних документах і вони стають інструментами політичної казуїстики. Їхні тлумачення мають значні відмінності не тільки у представників різних національних шкіл, але і серед українських науковців [8, с. 162].

Проблема сецесії є доволі гострою в сучасному світі, у багатьох країнах вона часто актуалізується під впливом різних чинників. Основними причинами сецесії є: історичні, політичні, економічні та культурні. А. Б'юкенен, Н. Гонтьарь, Д. Горовіц, А. Ілларіонов, А. Лубський, А. Маркелова, Ф. Попов, А. Прудніков, В. Рябцев, С. Соколовський розрізняють 2 види сецесії: 1) сецесія, яка відбувається на добровільних засадах, 2) сецесія, яка здійснюється в односторонньому порядку, шляхом самовільного виходу, часто із застосуванням збройних сил. У випадку розгортання ситуації за другим сценарієм можуть виникати серйозні проблеми для сучасного світу у зв'язку з виникненням загроз національній та міжнародній безпеці [15]. Невирішені сецесіоністські конфлікти стають причиною появи нових невизнаних або лише частково визнаних держав, які в реальності не вважаються

повноправними суб'єктами міжнародних відносин.

Оскільки сецесія, як правило, передбачає гострий конфлікт між тими, хто відокремлюється та «материнською» державою, що призводить не лише до політичних змін, а й до людських і економічних втрат, то більшість діючих державних конституцій не визнають право на сецесію. Сецесія завжди створює протиріччя, з одного боку, – вона реалізує право народів на самовизначення, а з іншого, – розглядається як порушення територіальної цілісності та загроза державному ладу. У будь-якому випадку сецесіоністські дії спрямовуються проти етнонаціональної та економічної політики «материнської» держави, яка, на думку організаторів відокремлення, утискує та пригнічує їхні права.

Так, ще з часів Ліги Націй сецесія окремих спільнот розглядається як щось принципово несумісне з «універсальним» принципом територіальної цілісності держави. Тому практично всі держави у своїх конституціях вихід зі свого складу або не передбачають, або максимально ускладнюють [10, с. 56-57]. Дональд Горовіц (США), один із засновників і розробників етнічної конфліктології, послідовно критикуючи ідею сецесії як способу вирішення етнічних конфліктів, із думкою якого ми погоджуємося, зазначав, що хоча теоретики дискутують про можливі варіанти права на самовизначення, допускаючи при цьому сецесію як у цілому, так і її можливість лише в разі виконання певних умов, всі вони розглядають самовизначення в якості реакції на проблему етнічного конфлікту та насильства. Проте сецесія майже ніколи не вирішує цих проблем, а навпаки – може поглиблювати їх. Прихильники сецесії аргументують свою позицію потребою створення успішних гомогенних держав, але сецесія не сприяє утворенню таких держав. Сецесія, не дивлячись на утворення нових країн, не зменшує ступінь конфлікту, насильства чи пригнічення меншин [4, с. 189].

У більшості випадків сецесіоністські конфлікти залишаються політично невирішеними та переходять у стан «заморожених». Досить часто на території, де відбуваються конфлікти, утворюються квазідержави, які домоглися фактичної сецесії, але не юридичної. Квазідержави мають власні управлінські структури (уряд, армію, поліцію та ін.), вони контролюють відокремлену від «материнської» держави територію, проте юридично на міжнародній арені не мають визнання або визнаються обмеженою кількістю країн. До таких утворень сміливо можна віднести Донецьку Народну Республіку та Луганську Народну Республіку – самопроголошені структури, сформовані у результаті військової агресії Російської Федерації. Як наслідок, на території України триває російсько-українська неоімперська війна [1; 3].

Відомо, що у населення будь-якої території, на думку А. Б'юкенена, є моральне право на сецесію, яке актуалізується тоді, коли це населення відчуває дискримінацію з боку органів влади даної держави у сфері національної культури та мови, у соціально-економічній сфері, у сфері самоврядування на території проживання (за наявності дискримінаційних обмежень), а також у випадку етнічно обумовленої недоступності «соціальних ліфтів» і т.п. Моральне право на сецесію у населення будь-якої території (або регіону) і громадська підтримка його прагнення до виходу зі складу «материнської» держави обумовлена і народжується в результаті встановлення фактів дискримінації населення цих регіонів з боку влади і населення «материнської» держави [12; 13]. Існує й значна кількість науковців, які здійснюють спроби сформулювати умови, при яких окремі групи мають моральне право на сецесію. Наприклад, дозволити правове врегулювання сецесії в тих випадках, коли існують активні сепаратистські рухи з законними моральними вимогами [14; 16]. Що стосується населення окупованих Росією територій України, то жодних підстав (які

були проаналізовані А. Б'юкененом) для виходу цих районів зі складу України ніколи не було.

З огляду на той факт, що будь-який сецесіоністський конфлікт рано чи пізно стає чинником, що дестабілізує систему міжнародних відносин, міжнародне співтовариство намагається протистояти дезінтеграційним, відцентровим тенденціям (які часто руйнують давно усталені кордони), а також пом'якшити гостроту основних суперечностей і подолати наростаючий ризик можливої багатопланової хаотизації (відомо, що стратегія «керованого хаосу» є одним з найважливіших засобів гібридної війни). Сьогодні особливої гостроти набуває питання про збройні конфлікти, що перетворилися у тривалі, затяжні протистояння, які науковці та експерти називають «замороженими» сецесіоністськими конфліктами.

Відомо, що до «заморожених» відносять ті конфлікти, які вже пройшли стадію прямого збройного протистояння, але ще не отримали належного політичного врегулювання (коли збройний конфлікт між сторонами припиняється без підписання мирного договору). Поняття «заморожені» конфлікти («frozen conflicts») почало вживатися з 1990-их років у науковому та суспільно-політичному дискурсі країн Заходу для позначення тривалих важкорозв'язуваних конфліктів, інспірованих Росією, яка була зацікавлена у маніпулюванні різноплановими конфліктними ситуаціями для збереження свого геополітичного впливу в нових незалежних державах (колишніх республіках СРСР). Подібні конфлікти стали вогнищами нестабільності, які підривають як регіональну, так і глобальну безпеку, стабільність і сталий розвиток багатьох країн. Сьогодні «заморожені» конфлікти найчастіше розглядаються в якості інструментів реалізації не тільки геополітичної та гео економічної, але й неоімперської стратегії РФ.

Більшість науковців, які вивчали особливості «заморожених» конфліктів, підкреслюють, що значна частина сецесіоністських конфліктів залишається політично невирішеними і переходить у розряд «заморожених», а також звертають увагу на головний результат подібних процесів – виникнення квазідержав. «Заморожування» сецесіоністських конфліктів відбувається тоді, коли справжнє розв'язання конфлікту відкладається на невизначений термін, а на місці «гарячої» зони збройного протистояння виникає певне квазідержавне утворення. Квазідержавним воно вважається тому, що намагається демонструвати наявність певних ознак «національного суверенітету» й позиціонувати себе у системі міжнародних відносин як суб'єкта міжнародного права. Але всі ці потуги, як правило, не визнаються міжнародним співтовариством (окремі квазідержави або юридично визнані обмеженим числом країн, або взагалі не мають міжнародного визнання). Квазідержави переважно націлені на юридичну сецесію, але досягають найчастіше лише фактичної сецесії, хоча вони контролюють «свою» територію і мають власні управлінські структури (армію, поліцію, уряд, парламент тощо), дієздатність яких не завжди є адекватною. Процес «заморожування» сецесіоністських конфліктів полягає у тому, що виникає такий стан пост-збройної взаємодії сторін, коли, з одного боку, нібито відсутня подальша ескалація збройного насильства (хоча це й не виключає його можливих рецидивів), а з іншого боку, немає і справжнього вирішення конфлікту, тому що не усунуті причини, які колись його породили. Інколи розбіжності між конфліктуєчими сторонами, що зосереджуються навколо проблеми політико-правового статусу невизнаних територій, стають практично нездоланими.

Д. Дадаян, В. Макаренко, Ю. Нікітіна, В. Пряхін, В. Рябцев зазначають, що спектр можливих варіантів розблокування ситуацій, що склалися в зонах «заморожених»

сецесіоністських конфліктів є досить широким. Перший варіант передбачає, що пост-конфліктна ситуація трансформується у стійкий мир, тобто буде поступово долатися насильство, яке мало місце раніше, будуть розвиватися громадянські інститути, незалежна судова влада, представницький уряд, що забезпечить верховенство права і ефективну участь громадян у суспільному житті. За другим варіантом розвитку подій може мати місце рецидив старого конфлікту на території відновленої «материнської» держави, або через відсутність оновленої системи взаємин між колишніми учасниками конфлікту, або через провали миротворчої діяльності третьої сторони, або через серйозні помилки центральної влади у сфері регіональної та етнонаціональної політики. Третій варіант передбачає, що на території, де перемогу здобули сепаратисти, може з'явитися новий сецесіоністський конфлікт, основною причиною якого може стати «етноцентризм» та «етнічна тиранія» з боку представників домінуючого етносу, що раптово перетворився на більшість у рамках нового політичного утворення і почав здійснювати етнічні чистки або репресії, які спрямовані проти інших міноритарних груп. За четвертим варіантом розвитку подій може виникнути міждержавний конфлікт між «материнською» державою та новим політичним утворенням або через специфіку проходження лінії нового кордону, або через можливість доступу до багатих ресурсами спірних територій тощо.

Б. Коппітерс, М. Емерсон, М. Хейссен вважають, що сецесіоністські конфлікти не обов'язково призводять до сецесії. Вони підкреслюють, що із найрізноманітніших варіантів «розморожування» сецесіоністського конфлікту у підсумку може реалізуватися найбільш неймовірний (який здається неймовірним тільки на перший погляд, а при використанні експертами контекстного мислення він якраз може виявитися найвірогіднішим варіантом подальшого розвитку подій, оскільки саме він може влаштувати всі зацікавлені сторони).

Н. Арбатова, О. Батраєва, А. Большаков, В. Григорян, С. Григорян, А. Даутін, А. Девятков, В. Дякону, М. Капітоненко, Н. Лемей-Хіберт зазначають у своїх працях, що успішній реалізації сецесії сприяють такі чинники: наявність автономного статусу певного регіону (на відміну від інших регіонів) перед початком сецесії; наявність іноземних військ на території «материнської» держави; геополітичне положення «материнської» держави (тобто її близькість до потужнішої держави-патрона, яка є промоутером конкретної сецесії); незахищеність кордонів «материнської» держави; збройний конфлікт певного регіону з «материнською» державою; наявність у мешканців певного регіону власної національної мови та культури, відмінної від мови й культури «материнської» держави; наявність домінуючого етносу, який не має власної держави; визнання членами ООН тощо.

Експерти зазначають, що будь-яка держава прагне мінімізувати ризики виникнення сецесіонізму шляхом різнопланових дій. Найпоширенішими заходами попередження й профілактики сецесіоністських рухів є встановлення «податку на вихід», який зобов'язує дану територію виплатити компенсацію «материнській» державі; пропаганда, що роз'яснює деструктивні наслідки сецесії як для тих громадян, які хочуть відокремитися, так і для тих громадян, що залишаються; інтенсивне інвестування в інфраструктуру проблемних регіонів; податкові пільги тощо [5; 7].

Незважаючи на постійні вимоги права на сецесію міноритарними групами у багатьох країнах світу, таке право досі не було визнане міжнародним співтовариством. Адже наявність власної державності не є обов'язковою умовою для забезпечення законних прав міноритарних груп, для захисту й розвитку їхньої мови та культури. Саме тому міжнародне співтовариство має заохочувати врегулювання

подібних конфліктів такими засобами, які виключають сецесію, оскільки поблажливе (або й заохочувальне) ставлення до режимів, що виникли в результаті сецесії, може привести до дезінтеграції все більшого числа держав світу.

Незважаючи на політичну, економічну, культурну та етнічну специфіку «заморожених» сецесіоністських конфліктів на пострадянському просторі, а також їхні відмінності у плані геополітичного положення, всі вони мають певні спільні риси. Серед яких не тільки втрата територіальної цілісності, наявність біженців і поразка титульної нації у боротьбі з сепаратистами через втручання зовнішньої сили, адже всі вони виникли у зв'язку з неоімперською політикою Кремля. Як зазначили у своїх працях експерти Джефф Чінн, Нейл Макферлейн, Роберт Орттунг та Кристофер Уокер, «заморожені» конфлікти є наслідком не стільки внутрішніх суперечностей конфліктуючих сторін, скільки дій Росії, яка завжди маніпулювала конфліктами на пострадянському просторі і продовжує це робити й сьогодні [9].

Заступник директора Інституту європейських, російських та євразійських досліджень (Університет Джорджа Вашингтона) Роберт Орттунг і виконавчий директор Міжнародного форуму досліджень демократії Національного фонду демократії (США) Кристофер Уокер оцінюють політику РФ на пострадянському просторі як провокування нестабільності, як частину масштабної схеми, в рамках якої Кремль використовує сепаратистські конфлікти як двигуни корупції і злочинності та як «троянських коней», що стоять на шляху прогресу в націлених на реформи країнах. Вони доводять, що Кремль боїться стабільного розвитку демократичних держав на кордонах РФ, що могло б стати альтернативною моделлю путінської «вертикалі влади». Щоб запобігти виникненню таких альтернатив, Кремль використовує деструктивну силу сепаратизму і супроводжуючі його корупцію та злочинність, аби перешкоджати реформам [9].

Отже, сецесіоністські конфлікти стали вогнищами нестабільності на просторах колишнього СРСР, вони підривають як регіональну, так і глобальну безпеку, стабільність і сталий розвиток багатьох країн. Нині сецесіоністські рухи й сепаратизм найчастіше розглядаються в якості інструментів реалізації не тільки геополітичної та гео економічної, але й неоімперської та неоколоніальної стратегії РФ. Це передбачає використання стратегії розумної сили [2; 6; 17], орієнтованої на довгострокову перспективу. Зазначена стратегія дозволяє ефективно нівелювати сепаратистські тенденції та сецесіоністські рухи, зміцнювати міжнародну проукраїнську коаліцію, удосконалювати державну етнонаціональну та інформаційну політику, запобігати новому насильству, встановлювати мир і забезпечувати міжнародну й національну безпеку.

Будь-яка держава на своїй території намагається призупинити сецесіоністські рухи та мінімізувати ризики їхньої появи, десепаратизувати соціум, що є логічним і раціональним рішенням. Та головне – незважаючи на вимоги окремих груп щодо використання права на сецесію, таке право до сих пір не визнається міжнародним співтовариством. Українська конституція забезпечує відокремлення певних територіальних одиниць зі складу України, а це дає можливість врегульовувати вимоги права на самовизначення народів засобами, які виключають сецесію.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Нівеляція сецесіоністських рухів та десепаратизація українського соціуму. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Випуск 29. С. 19–26.
2. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Стратегія «розумної сили» у сучасних реаліях російсько-української війни. Наукові тренди постіндустріального суспільства. Мат. III Міжнар. наук.

- конф., м. Дніпро, 21 жовтня 2022 р. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 149–153.
3. Авер'янова Н. Особливості збройного конфлікту в Україні. Українознавчий альманах. 2019. Випуск 25. С. 8–13.
 4. Горовиц Д. Разрушенные основания права сецессии. Власть. 2013. Том 21. № 11. С. 189–191.
 5. Григорян В.; Григорян С. Россия и постсоветское пространство. *Per Concordiam*. Журнал по проблемам безопасности и обороны Европы. 2010. Т. 1. № 2. С. 38–43.
 6. Даниленко С., Авер'янова Н., Воропаева Т., Дроботенко М. Стратегія «розумної сили» як ключова передумова перемоги України в російсько-українській неоімперській війні. Українознавчий альманах. 2022. № 30. С. 43–53.
 7. Капитоненко М. Решение постсоветских «замороженных» конфликтов. Помогает ли региональная интеграция? *Per Concordiam*. Журнал по проблемам безопасности и обороны Европы. 2010. Т. 1. № 2. С. 32–37.
 8. Лісовський В. Виникнення сепаратизму та його роль у внутрішньополітичних процесах поліетнічних держав. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2020. № 1(7). С. 148–165.
 9. Орттунг Роберт, Уокер Кристофер. «Замороженные конфликты» Путина. 2015. URL: https://www.inopressa.ru/article/16feb2015/foreignpolicy/putin_ukr_georgia.html
 10. Прудников А.А. Право на развод? Проблема сецессий в современном мире. *Право и современные государства*. 2016. № 4. С. 55–65.
 11. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наук. праць. 2014. Випуск 26. С. 44–51.
 12. Buchanan Allen E. *The International Institutional Dimension of Secession. Theories of Secession*. London and New York: Routledge, 1998. Pp. 227–256.
 13. Buchanan Allen E. *The International Dimension of the Problem of Contested Secessions. Philosophy and Public Issues (New Series)*. 2014. Vol. 4. No 1. Pp. 13–21.
 14. Copp David. *International Law and Morality in the Theory of Secession. The Journal of Ethics*. 1998. Vol. 2. No 3. Pp. 219–245.
 15. Kymlicka W. *Review of Secession: The Morality of Political Divorce. Political Theory*. 1992. Т. 20. No 3. С. 527–532.
 16. Reinikainen Jouni. *What is the Democratic Approach to Plebiscitary Secessionism? Ethnopolitic*. 2019. Vol. 18. No 4. Pp. 362–378.
 17. Voropayeva T., Averianova N. *Information and Economic Security as Priority Directions of the State Policy of Ukraine in the Context of the Strategy of «Smart Power»*. 2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T). Kharkiv, Ukraine, 2021. Pp. 197–202.